

Αισθητική θεώρηση της βυζαντινής τέχνης

Π.Α. ΜΙΧΕΛΗΣ

Ίδρυμα Παναγιώτη και Έφης Μιχαήλ, 2001, 342 σελ.

Το βιβλίο αυτό πρωτοκυκλοφόρησε το 1946 και επανεκδόθηκε με αλλαγές το 1964. Πρόκειται για ένα σπουδαίο εγχείρημα που, παρά τα προβλήματα του, προκαλεί έκπληξη. Μοιάζει ο Π. Μιχαήλ να παλεύει μόνος του να ισορροπήσει τις τερατώδεις επιπολαιότητες που είχαν γραφεί μέχρι τότε για το λεγόμενο «Βυζάντιο». Οι συζητήσεις του είναι μάλλον Γερμανοί, των οποίων τις κατηγορίες σκέψης αποδέχεται και σε αρκετά σημεία αξιοποιεί. Είναι εντυπωσιακό πόσο λίγες θεολογικές αναφορές-γνώσεις έχει κι αυτές κοινότοπες. Παρόλα αυτά, κατανοεί την «βυζαντινή» ετερότητα που υπερασπίζεται και προσπαθεί να μιλήσει με την πνοή ενός ποιητή κι όχι ενός θεωρητικού ή τεχνοκράτη. Αυτό το βιβλίο το έγραψε ένας άνθρωπος παθιασμένος, ζωντανός και ευαίσθητος. Με τα υλικά που του παρέιχε η εποχή του. Τα συμπεράσματα του, πως π.χ. η Ρώμη δεν παρέιχε τίποτα στην Βυζαντινή Τέχνη είναι ανεξήγητα αν δεν τα δει κανείς στο ιστορικό τους πλαίσιο, και είναι ενταγμένα σε μια απολογητική-αμυντική στάση. Η βασική γραμμή, όμως, που διατρέχει το βιβλίο είναι η επίκληση της αισθητικής κατηγορίας του «Υψηλού» που, ως φαίνεται, διατυπώνει ο φερόμενος ως «Λογγίνος» τον 1^ο μ.Χ. αιώνα στο κείμενο «Περί Ύψους». Το «ύψος» δίνει χώρο στο δέος, τον θαυμασμό, ακόμα και τον τρόμο κι αποδεσμεύει από την «αισθητική» αφήνοντας χώρο στο ατελές, στην εκκρεμότητα και την επιθυμία, πράγματα αρκετά «σύγχρονα», αναγνωρίσιμα, τόσο στην εποχή μας, όσο και στην μοντέρνα τέχνη της εποχής που γράφει ο Π. Μιχαήλ.

Όλο αυτό βρίσκεται σε αντίθεση, ρητή μέσα στο βιβλίο, με την Αναγεννησιακή και Αρχαιοελληνική έννοια του «ωραίου», ενός ωραίου που ξεκινά κι ολοκληρώνεται στην «μορφή» και καταπίνει άλλες ποιότητες εξ ίσου σημαντικές για την εκτίμηση της τέχνης και της ζωής. Η αντίσταση στην αποθέωση της Αναγέννησης είναι απολαυστική και αποκαλυπτική σε όσους δεν έχουν αντιληφθεί τον συστηματικό ανταγωνισμό της Αναγέννησης προς τον Ελληνικό κόσμο, για λόγους που υπερβαίνουν αυτό το σημείωμα. Η κριτική που κάνει και ο θαυμασμός που εκφράζει για άλλες εποχές και για τις λύσεις που πρότειναν, για την ανθρώπινη τέχνη γενικότερα, διαφωτίζουν και εμπνέουν. Οι αντιρρήσεις που φέρει σε άλλες

θεωρίες, τα επιμέρους θέματα που θίγει και η εμπράγματο διαπραγμάτευση της αρχιτεκτονικής και της τέχνης μέσα από συγκεκριμένες αναφορές καθιστούν το βιβλίο αυτό, σήμερα ακόμα, πολύτιμο. Όχι μόνο για την κατανόηση της Βυζαντινής τέχνης καθ' αυτήν, αλλά και για την πρόσληψη της μέσα στον χρόνο. Οι κολώνες, τα κιονόκρανα, ο τρούλος, τα υλικά, οι άξονες που οργανώνουν το κτίσμα, οι σχέσεις των μεγεθών, η διευθέτση των χώρων γίνονται αντικείμενο συνοπτικών, αλλά συγκεκριμένων αναφορών που προάγουν την συγκίνηση και την κατανόηση αυτών των έργων. Επειδή όμως η «Βυζαντινή» αρχιτεκτονική είναι Ρωμαϊκή ο αναγνώστης βρίσκει υλικά και έννοιες που βοηθούν να εκτιμήσει την αρχιτεκτονική όλου του προνεωτερικού, τουλάχιστον, κόσμου.

Είναι εντυπωσιακό πως σήμερα, μετά από τόσα χρόνια, δεν υπήρξε άλλο βιβλίο που να προσεγγίζει αυτά τα ζητήματα. Έκτοτε, έχουμε μόνο περιγραφικές, ταξινομικές προσπάθειες με ελάχιστη μετοχή των γραφόντων. Έτσι, παρά τους ξεπερασμένους ιδεαλισμούς και μια κατανόηση του Χριστιανισμού που σε αρκετά επιμέρους θέματα δεν συνάδει ακριβώς με το πνεύμα της Χριστιανικής Ανατολής, αλλά με Γερμανικές ως επί τω πλείστον προκαταλήψεις, το έργο αυτό παραμένει εξαιρετικά διαφωτιστικό. Εδώ θα έπρεπε να πούμε πως το τρίτο μέρος που αφορά τις αισθητικές θεωρίες εντάσσεται σε μια θεωρητική φιλοδοξία του συγγραφέα που, κατά την γνώμη μου πάντα, μοιάζει λιγότερο σημαντική σήμερα, αυτό το κομμάτι είναι σχεδόν ξέχωρο από το υπόλοιπο βιβλίο και διαβάζεται σχεδόν ανεξάρτητα και προαιρετικά.

Η ανάγνωση του βιβλίου του Π. Μιχελή καθιστά ορατές τις εντάσεις και τις επιδιώξεις των αρχιτεκτόνων εκείνης της εποχής και καθιστά τα βυζαντινά, αλλά και άλλα μνημεία αναγνώσιμα, απολαυστικά, ορατά.